

Fantasy, součást vysoké literatury

Je fantastické vyprávění dětinské ze své podstaty? Patří Tolkien do dětských pokojíčků?

A co uděláme s **Shakespearem a Rabelaisem**?

JAN LUKAVEC

V idealizovaných prehistorických kulisách rozehrává napínavé příběhy udatných hrdinů a čarokrásných dívek. V použití fantastických motivů je plochá a lineární. I těmito slovy charakterizoval roku 1995 literární vědec Jiří Holý žánr fantasy. Ne že by to v mnoha případech nemohla být pravda, ale pokud jako typický příklad uváděl renomovaný badatel dílo J. R. R. Tolkiena, je to až komicky nesprávné: krásné dívky u Tolkiena příliš nevystupují, maximálně elfky. A hobiti coby protagonisté jsou spíše nehrdinští hrdinové, kteří jsou v tolkienovském univerzu nejslabšími bytostmi, nedisponujícími žádnými kouzly. Většina ostatních je pokládá za natolik nedůležité, že se o ně vůbec nezajímá...

U odborníků mladších generací se ovšem postojí k tomuto typu literatury pozvolna mění: i v nežánrových literárních časopisech už vychází články o fantasy, v hlavním bohemistickém periodiku *Česká literatura* se objevila studie o sci-fi žánrech, vznikají původní studie

(*Po divné krajině: charakteristika a vnitřní členění fantastické literatury*, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2015). A celosvětový úspěch dnes slaví americký fantasy seriál *Game of Thrones*, v němž nezastupitelnou roli hrají kouzla, zombie a draci.

Jednou z autorek, která nespĺňuje výše citované schematické pojetí fantasy, je Ursula K. Le Guinová (1929–2018), mnohonásobná držitelka nejprestižnějších ocenění za sci-fi i fantasy tvorbu. Mimo jiné se u ní přímočaře neshodává dobro a zlo, ale ideálem je „vesmírná rovnováha“, v čemž je patrný celoživotní zájem o taoismus. Po řadě jejích beletristických textů nedávno vyšla i kniha jejích literárněteoretických esejí *Proč číst fantasy, jak to, že zvířata v knížkách mluví, a odkdy se Američané bojí draků*.

Vášnivě a srozumitelně, s vnitřním vhladem zasvěcené a zkušené tvůrkyně se Le Guinová zastává fantasy žánru. Tvrdí, že fantastická literatura „není primitivní, nýbrž primární, prvotní“. A celkem oprávněně píše, že fantastické, zázračné a neuvěřitelné vévodilo literárnímu mainstreamu od doby eposů a středověkých rytířských románů až po Ariosta, Tassa a jejich napodobovatele a po Rabelaise, Shakespeara i další. Až pro realisty podle ní začaly být fantastické romány nepříjemné, respektive tolerovány byly jen jako dětská četba. A modernisté toto nepochopení „ještě prohloubili tvrzením,

Fantastické vévodilo literatuře od doby eposů a středověkých rytířských románů až po Ariosta, Tassa a jejich napodobovatele a po Shakespeara, Rabelaise a další

”

že fantastický narativ je dětinský už ze své podstaty“.

Když se pak i mnozí dospělí setkali s Harrym Potterem, mnozí prý nadšeně říkali: „Nic takového jsem od svých deseti let nečetl!“ S čímž Le Guinová souhlasí: mnoho lidí od dětství skutečně z fantastické literatury nečetlo doslova nic, protože je odstrašily předsudky kritiků a „zkostnatělé škatulkování knížek podle věku a žánru“. V tomto smyslu se tedy autorka snaží fantasy rehabilitovat: zčásti se přitom odkazuje na díla kolegů, zčásti na svoje vlastní. Zdůrazňuje, že hrdinové těchto knih nemusí být jen bílí a že v nich rozhodně nemusí jít o schematický boj Dobra se Zlem. Ona sama, jak říká, píše prostě o lidech, kteří dělají chyby, a o ji-

ných, kteří ony chyby napravují, ale přitom se nevyhnutelně dopouštějí dalších.

Nejdelší díl v knize tvoří kapitola *Bok po boku, tlapku v ruce – zvířata v dětské literatuře*, která stručně rekapituluje vztah lidí ke zvířatům a to, jak se odrážel v literatuře. Od mýtů, v nichž jsou zvířata někdy i jedinými postavami nebo také zkušenými učiteli lidí, přes literaturu preindustriální, ve které venkovské soužití a společenství lidí a zvířat bylo každodenní realitou, až po literaturu postindustriální civilizace, v níž jsou zvířata čímsi nepodstatným. V tomto kontextu se ptá: „Proč děti tak živě reagují na skutečná zvířata i na příběhy o nich, proč je zvířata fascinují natolik, že se s nimi chtějí ztotožnit? Vždyť přece zvířata jsou jen tvorové, které naše dominantní náboženství a etické školy považují za předměty určené k lidskému užítku – za surovinu k výrobě potravin, objekty vědeckých experimentů, za roztomilé kuriozity v zoo a v televizních pořadech, za mazlíčky, kteří mají vylepšit naše duševní zdraví...“

Pokud v mnoha dílech lidové kultury či některých žánrech zvířata mluví, odpovídá to podle autorky tomu, že zvířata opravdu nějak komunikují – a my se pokoušíme jejich pohyby a zvuky překládat do našeho jazyka. Některým autorům to podle ní jde lépe než jiným, přičemž daná kapitola přináší pozoruhodný komentovaný přehled úspěchů i nezdárů. Zvláště negativně se přitom Le Guinová

vyjadřuje k těm, kdo přenášejí škodlivé stereotypy například o podřadné úloze samiček/žen od zvířecí říše, jako když jsou v *Daleké cestě za domovem* samice líčeny jako sexuální otrokyně.

Knih je psána populární formou a nelze na ni uplatňovat akademická kritéria. Nenajdeme v ní přesné definice a také dějiny fantasy by se daly vyprávět sofistikovaněji (a bez tak jednoznačného označování „viníků“). Některé pasáže se v ní opakují a jisté autorčiny formulace jsou diskutabilní, jako když tvrdí, že Františka z Assisi považovali současníci za svěťce proto, že ve středověku hlásal myšlenku lidského společenství se zvířaty. Přesto je ale tato kniha hodná pozornosti, zvláště u těch, kdo se na díla o mluvících zvířatech a dracích stále dívají skrz prsty, berou je příliš doslovně nebo naopak příliš nereálně a nechťejí je pojímat například jako zosobnění všeho zázračného, kouzelného a magického: „Draci nesní. Draci jsou sny. Nedělají kouzla, neboť je to podstata jejich bytí“.

Třeba je přesvědčí o tom, že i tyto texty mají moc měnit náš vztah ke světu i způsob, jakým o něm přemýšlíme: v dobrém i ve zlém.

Autor je kulturolog.

Ursula K. Le Guinová: Proč číst fantasy, jak to, že zvířata v knížkách mluví, a odkdy se Američané bojí draků. Přeložil Jakub Němeček. Gnóm!, Praha 2019